

VILNIUS UNIVERSITY

Giedrė Urbanavičiūtė

JURISPRUDENCE AS THE SOURCE OF ROMAN LAW

Summary of the doctoral dissertation
Social Sciences, Law (01 S)

Vilnius, 2009

The doctoral dissertation was prepared during the period of 2005-2009 at the Faculty of Law, Vilnius University.

Scientific supervisor:

Prof. dr. hab. Vytautas Nekrošius (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S)

The doctoral dissertation is defended in the Jurisprudence Council of Vilnius University:

Chairman of the Council:

Assoc. prof. dr. Zenonas Namavičius (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S)

Members:

Prof. dr. hab. Anna Pikulska-Radomska (Lodz University, Social Sciences, Law - 01 S)

Prof. dr. hab. Mindaugas Maksimaitis (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

Assoc. prof. dr. Jevgenij Machovenko (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S)

Assoc. prof. dr. Linas Baublys (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

Opponents:

Prof. dr. Stasys Vėlyvis (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

Assoc. prof. dr. hab. Gintaras Švedas (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S)

The doctoral dissertation will be defended in a public session of the Jurisprudence Council on 29th October, 2009, at 2.00 p.m. in K. Jablonskis auditorium at the Faculty of Law, Vilnius University.

Address: Saulėtekio av. 9, I building, LT-10222 Vilnius, Lithuania.

The summary of the doctoral dissertation was distributed on 29th September, 2009.

The doctoral dissertation can be reviewed in the library of Vilnius University.

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Giedrė Urbanavičiūtė

JURISPRUDENCIJA KAIP ROMĖNŲ TEISĖS ŠALTINIS

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2009

Disertacija rengta 2005-2009 metais Vilniaus universiteto Teisės fakultete.

Mokslinis vadovas:

Prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

doc. dr. Zenonas Namavičius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Nariai:

prof. habil. dr. Anna Pikulska-Radomska (Lodzės Universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

prof. habil. dr. Mindaugas Maksimaitis (Mykolo Romerio Universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

doc. dr. Jevgenij Machovenko (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

doc. dr. Linas Baublys (Mykolo Romerio Universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Oponentai:

prof. dr. Stasys Vėlyvis (Mykolo Romerio Universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

doc. habil. dr. Gintaras Švedas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Disertacija bus ginama viešame Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2009 m. spalio 29 d., 14 val., Vilniaus universiteto Teisės fakulteto K. Jablonskio auditorijoje.

Adresas: Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2009 m. rugsėjo 29 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje.

CONTENT

Introduction	6
Objectives, aims and tasks of the research	7
Innovativeness and topicality of the research	8
Research review	12
Research methods	14
Content of the doctoral dissertation in brief	15
Conclusions	22
The list of scientific publications related to the subject of the doctoral dissertation	23
Briefly about the doctoral candidate	24
Disertacijos reziumė (Abstract in Lithuanian)	25
Autorės mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašas	41
Trumpa informacija apie autoreę	42

“...the past has revealed to me how the future is being formed...”

[Teilhard de Chardin]

INTRODUCTION

Roman law occupies a unique place in the history of our civilisation: it can confidently be called one of the strongest forces that contributed to the shaping of Western civilisation. It was studied in European universities and had an enormous impact on the development of legal doctrine in all the countries of continental Europe. Roman law is not only the one that is the best known, the most fully developed and the one that has had the largest influence on legal systems in the past; it is the law whose history is still alive to this day.

Roman law and its scholarly legacy are still analysed in our day not only out of historical curiosity, but mainly because they are indeed something useful and alive. The true value and glory of Roman law is not so much in its laws as in its jurisprudence, which is quite unique and unparalleled in all the history of law. Perhaps nowhere else, not in any other country, did lawyers have such influence and such power in creating law as they did in Rome, where they were not only people who applied the laws or teachers who taught abstract theories, but they were also wise individuals who were capable of adapting law to meet the needs of real life. Interpretation of the law and drafting of the law, theory and practice: these were concepts that went together in a Roman lawyer's mind, with no separation between them. In general, the link between law and legal science, in their understanding of law, was supposed to be so deep and harmonious that jurisprudence could be the source of law, since law, legal science and justice made up a seamless, indivisible continuum. Romans held the search for justice and its implementation to be the very object of jurisprudence.

Analysis of Roman jurisprudence is also an excellent discipline in that it was precisely the Romans who managed to simplify difficult legal concepts and make them comprehensible even to common people. Finally, there is no discipline better placed to educate not only people of the profession, who are capable of interpreting well concrete texts, but also academics, who could progress higher on the basis of those texts and could see the reasons and motives for which those texts originated, as well as the possibilities for both stability and transformation.

Objectives, aims and tasks of the research. The objectives of the research are expressed in its title: jurisprudence as a source of Roman law. Research into the Roman legal science focuses on various periods in the development of Roman law and it seeks to bring to light the value and particularities of the jurisprudence in each of the periods.

Even though in modern legal terminology the term ‘jurisprudence’ (Latin - *iurisprudentia*) is used to denote the legal practice, in this dissertation the term ‘jurisprudence’ will be conceived, used and analysed in the very primal linguistic sense in which it has been used and is still used: namely, the legal science. Nowadays legal science is often used as a synonym for legal doctrine, therefore this synonym is also used in this dissertation, as a reminder of the place of jurisprudence in the current legal system.

This research focuses on the history of law and more precisely on the history of Roman law, therefore, all attention is focused on the place of jurisprudence or legal science in the long history of Roman law: from the oldest times to its rebirth in the late Middle Ages. Other sources of Roman law are discussed only to the extent that they are connected to the one being analysed in the dissertation and they are useful for revealing the essence and the meaning of the object of the research.

From the viewpoint of legal theory, in the most general sense the sources of law are factors that influence the creation and the spread of law; and that is the totality of the real essence and meaning of law. However, in this research sources of law are conceived of in the formal sense, as the external form of the existence and expression of law.

The sources of knowledge about Roman law allow us to get an insight into the primary and the derivative lawmaking processes in Roman history and to get acquainted with Roman attitudes to those types of lawmaking processes. The legal science is relevant to the history of sources of Roman law from two points of view: because of its value to the further development of Roman law and its importance to its teaching and transmission.

The aim of this research is to highlight the value of Roman jurisprudence, its influence on Roman law itself and on present day legal systems. In pursuit of the defined goal of the research, the following tasks will be addressed in the dissertation:

- analysis of the place of jurisprudence in the system of other sources of Roman law;

- analysis of the characteristics of Roman legal science at various stages of its development;
- identification of the most outstanding law scholars and description of the value and influence of their work on legal science.

Innovativeness and topicality of the research. First of all, it is very topical to talk about jurisprudence as a source of Roman law because it was precisely legal science that helped to keep Roman private law alive, something on which Roman lawyers focused their fundamental attention and which formed the basis for the rebirth of Roman law, by which we today are fascinated, and in which there is deep wisdom. The great merit of Roman lawyers was that they managed to systematise the many aspects of Roman private law in such a way that eventually there was a complete legal system, the likes of which was not to be found in any other ancient civilisation. The lawyers of Rome formulated many legal terms and principles that are still in use today.

The classical private law of Rome, on the basis of which the Emperor Justinian made his codification, was almost entirely the product of the legal thought and legal practice of lawyers, not the product of a legislative process. In a similar way to British Common Law that evolved later on, which was also only minimally the result of a legislative process, Roman private law evolved slowly in response to contemporary notions of justice, not by way of legislative process.

Another reason why it is important to discuss the topic of jurisprudence and its history and particularities is because it often remained, so to speak, in the shadow of the codification of the Emperor Justinian, to which later researchers turned most of their attention and still do. However, in fact, earlier lawyers are to be thanked for much of what was created and formalised, such as the Digests, which, it can be said, are the most important part of the codification. They were the result of many centuries of evolution. Therefore, the legal science enshrined in the codification does not exclusively reflect the full path followed by jurisprudence over a long historical period. That is understandable, since the normative compilation method cannot capture everything – all the opinions and judgements of all the lawyers of various historical periods. Nevertheless if we look separately at each historical period and the lawyers and their works that were significant in it, we will find more diverse opinions and details of activities undertaken, whereas the

text of the Digests is based more on generalisations and differentiations of statements of principles, with special focus on the classical period – the age in which legal science flourished – and its legacy.

Jurisprudence – the doctrine of law – is very important even today. As Professor *Valentinas Mikėlėnas* states, this is so for these reasons foremost:

- first, it mostly presents a systematic and rational analysis of current law, therefore to reject jurisprudence would be tantamount to rejecting rationality;
- second, legal scholars are generally more independent, which enables them to deliver unbiased interpretation of the law, which the courts can use to strengthen the objectiveness of their own judgements and also their independence in general;
- third, legal doctrine often does not limit itself to an analysis of national law. It is equally interested in analysing the practices of national courts, and with the application of comparative method – the laws, jurisprudence and court practice of other lands too. In this sense legal doctrine offers ways of solving problems of legal interpretation and application that arise in court practice and it is held to be one of the most informative (from various aspects) of sources of legal interpretation;
- fourth, legal doctrine formulates the canons of legal interpretation and legal argumentation, it provides the definition of legal concepts, explains the content of legal principles and so forth. These postulates of legal doctrine can be relied on for explaining law in court with or without additional argumentation;
- fifth, a certain stability is characteristic of legal doctrine, since the rules and legal canons formulated by legal science are stable for a certain period and not easily demolished: new concepts can be created only by negating the earlier ones in an argued way. The stability of legal doctrine influences the stability of legal interpretation and legal practice.

It can be observed that in passing judgement Lithuanian courts often rely on scholars' opinions and the legal doctrine they create. For example, in judgements of colleges of judges of the Civil Law division of the Lithuanian Supreme Court, more than once the judgements have referred to academician *Vytautas Mizaras*' scholarly work about authors' rights („Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai“). Other courts often argue their decisions on the basis of legal doctrine.

On the subject of various branches of national law, the evolution of law is also affected by the jurisprudence of constitutional law. Professor *Egidijus Jarašiūnas* states one could qualify as the doctrine of constitutional law all the academic evaluation of constitutional legal realities: the various academic views, conceptions, theories and ideas presented in articles, academic publications, conferences and seminars and academic discussions. The doctrine of constitutional law is also being developed in the conclusions and deliberations of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. The effect of the legal ideas raised by this Court on legal practice, legal studies and on public legal awareness is self-evident.

Professor *Egidijus Kūris* distinguishes two meanings of the concept of ‘constitutional doctrine’:

- concepts and theories developed by legal scholars;
- official constitutional doctrine formulated by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, this being the official interpreter of the Constitution.

Professor *Egidijus Šileikis* defines the constitutional jurisprudence as a scholarly (in terms of academic scholarship as well as judicial scholarship) expansion and deepening of materials of the general formal constitutional construction of the state of the nation, a particular kind of enrichment of the contents of the Constitution (simultaneously a factual creation of constitutional law!), a certain objectively based system of assertions and principles, concepts or associated doctrines (in the broadest sense – common law doctrines), which has some normative (specifically imperative) effect on the formulation and management of laws and on the administration of justice (not to mention national legal awareness and or legal culture!).

As for criminal law, legal science is valued as an important intermediary between legislators and practitioners: on the basis of academic research, recommendations are made not only concerning possible improvements in the practical application of the penal code, but also to legislators concerning improvements to the laws themselves.

Legal doctrine is also a very important source of civil law.

Alongside national legal doctrine, no less important is legal doctrine in other countries. For example, when law is being explained on the basis of comparative method, analysis of other countries’ legal doctrine is indispensable. Foreign legal

doctrine is also very important when applying national law, especially when the law in question has been adapted from foreign models or has otherwise originated from foreign legal systems.

Article 38 of the Law on the International Court of Justice gives a classic list of sources of international law it also states the doctrine of law:

‘1. A court that has to decide disputes that are referred to it according to international law shall apply:

a) international conventions, whether general or specialised, that set the norms clearly acceptable to the countries that are parties to the dispute;

b) proof of that the law is internationally accepted in general practice;

c) the common principles of law accepted by civilised nations;

d) with the proviso stated in the provisions of Article 59, court judgements and the doctrine of the most highly qualified specialists in public law of various countries, as additional means of establishing the legal norms.

2. This provision does not take away the possibility of a court deciding a case *ex aequo et bono*, if the parties agree with this.

The list should also be supplemented by countries’ unilateral instruments, which can also be sources of international obligation’.

Professor *Vilenas Vadapalas* mentions that in classical international law, when there were comparatively few international treaties, and the practice of international law and arbitration was limited, the importance of jurisprudence was quite high. The conclusions of noted scholars such as *Hugo Grotius*, *Emmer de Vattel*, *Dionisio Anzilotti* and *Lassa Oppenheim* were often cited in the decisions of international courts and arbitration. The complexity of international law was influenced by the fact that the International Court Statute recognised legal doctrine as an auxiliary means of establishing the norms of international law. Academic analysis can quite specifically explain the norms of international law and their content. Academic conclusions play a particular role in the codification process of international law.

As Professor *Valentinas Mikelėnas* states, in international private law, legal doctrine also played and still plays a very important role. Because of the insufficient reach of statute law and its lack of systemisation, legal science and legal practice have since olden times in many countries been the basic sources of international private law.

Legal doctrine, by providing a theoretical analysis of issues in international private law, encourages legislators to regulate unclear conflicting issues. The high standard of codification of international private law in some countries can be explained by a strong jurisprudence of international private law. The influence and importance of legal doctrine for international private law is confirmed by the circumstance that in many countries there are special periodic publications that analyse the theoretical and practical problems of international private law. In the analysis of court practice it is seen that legal science both improves and expands it. When legal doctrine is weak, court practice loses a very important source that could otherwise be used in resolving complicated conflicting issues.

Therefore jurisprudence has always been topical and important. It is the author's view that it always was, still is and always will be worth discussing this subject. This is particularly true of the Roman legal science, which holds the roots of Western legal tradition. Even without knowing whether there is anyone who doubts the value of Roman law, one could say that this is like trying to prove the obvious.

Even though much attention has already been paid to this topic in the literature of various periods, it is a topic worthy of being reiterated and remembered. Furthermore, in the author's opinion, each new research project is different and it looks at this subject differently each time, from a different angle, raising different hypotheses and sometimes discovering and presenting something new. The innovation of this dissertation is best reflected in that for perhaps the first time in Lithuania, Roman jurisprudence and its evolution are presented and analysed in a concentrated manner, systematically dealing with the most important periods and particularities of the Roman legal science and its contribution to the traditions of Western law.

Research review. There has always been interest in Roman law, the cradle of Western legal tradition. In various periods there has been a lot of research, writing and discussion about it, in an attempt to identify its most important aspects and qualities. In lands where Roman law origins lie, attention is paid to this topic in almost every textbook on the history of law. Nor is it neglected in Lithuania and other countries, being analysed and mentioned in researchers' works, as befits the unforgettable starting point from which all began. Nonetheless, most often the attention is focused on Roman private law and its institutions.

The subject of Roman jurisprudence that is analysed in this dissertation received varying degrees of attention in the literature of Lithuania and of other countries: some aspects of the subject were analysed in great detail, others in less detail. However this well of knowledge is inexhaustible: no matter how much is achieved in this field, there is always something left to search for, to discover and to explore. Roman law itself is so voluminous and deep, still hiding so many secrets, that as one turns the pages of history and analyses learned volumes written by scholars of this subject, there can always be found something new to say, to be seen from a new angle, to be the subject of a hypothesis, or something that has undeservedly falling into oblivion and needs to be restated.

Nonetheless, certain Romanists and law historians stand out that have dedicated more attention to the study of Roman law and whose writings are most relied on when seeking knowledge in the subject being studied. These are the scholars that strove to discover and identify the essential characteristics of Roman law and jurisprudence and the Romans' contribution to legal science in general.

In this field, deserving of special mention are the scholarly works of *Vincenzo Arangio Ruiz*, *Giovanni Baviera*, *Harold Joseph Berman*, *Biondo Biondi*, *Mario Bretonne*, *Biagio Brugi*, *Giosue Carducci*, *Ennio Cortese*, *Giovanni de Vergottini*, *Gian Luigi Falchi*, *Paul Frédéric Girard*, *Antonio Guarino*, *Charles Homer Haskins*, *Harold Dexter Hazeltine*, *Herbert Felix Jolowicz*, *Hermann Kantorowicz*, *Theodor Kipp*, *Jan Kodrębski*, *Wolfgang Kunkel*, *Eugène Lerminier*, *Matteo Marrone*, *Carlo Alberto Maschi*, *Vincenzo Piano Mortari*, *Barry Nicholas*, *Guglielmo Nocera*, *Aldo Petrucci*, *Anna Pikulska-Radomska*, *Salvatore Riccobono*, *Arthur Schiller*, *Fritz Schulz*, *Gisella Bassanelli Sommariva*, *Peter Stein*, *Mario Talamanca*, *Olga Tellegen–Couperus*, *Walter Ullmann*, *Letizia Vacca*, *Paul Vinogradoff* and *Hans Julius Wolff*.

Nor is Roman law *terra incognita* in Lithuania. Special mention can be made of professors *Stasys Vėlyvis*, *Ipolitas Nekrošius*, *Vytautas Nekrošius*, *Pranciškus Vitkevičius*, *Mindaugas Maksimaitis* and *Antanas Tamošaitis*, whose comprehensive academic research into Roman law has clarified some important aspects of it. It is thanks to them that we can explore in Lithuanian literature the wellspring that gave rise to the Western legal tradition. It must also be acknowledged that our professors were more interested in Roman private law and its institutions.

This dissertation makes use of existing literature about Roman law and

jurisprudence in an effort to systemise the research results achieved on this subject, to evaluate them, to state the most important findings and to present the research-derived conclusions.

Research methods. The basic research method used in this dissertation is the historical method, because only by analysing legal issues from a historical perspective is it possible to get the best penetration to the core of the subject. When this method is used, the reasons for and the meaning of the evolution of Roman jurisprudence and the changes in it are revealed.

The comparative method is also used in the dissertation. The German law philosopher *Ludwig Andreas Feuerbach* has stated that ‘the most productive source of discovery in each empirical science is comparison and combination; and it is only through various contrasts that the object of study begins to be seen more clearly. It is only through studying similarities and differences and the reasons for them that we manage to thoroughly examine the properties and internal essence of each object’. The application of the comparative method and systemisation enables the object of the dissertation to be studied as a system, an analysis of the opinions expressed in the literature to be undertaken, general conclusions to be drawn and the most important aspects of the topic in question to be highlighted.

Also applied in the dissertation are the linguistic method and the logical method (which are often applied together).

The essence of the teleological method of explaining law can be described as the interpreter’s desire to define the aims and tasks of the particular law being studied. By using this method in the dissertation, the intention is to reveal the aims for which Roman jurisprudence strived.

Therefore, in pursuit of the defined goal of the research, the methods used are historical, comparative, systemising, linguistic, logical and teleological. These research methods are used to analyse and describe the sources of Roman law, the writings of Romanists and their evaluations and opinions. It is endeavoured to formulate certain conclusions, including on issues where the sources in the academic literature are still at the stage of presenting hypotheses and the issues are still being discussed.

CONTENT OF THE DOCTORAL DISSERTATION IN BRIEF

The dissertation consists of an introduction, five chapters and conclusions.

The structure of the dissertation was shaped by the fact that Romanists usually divide the venerably long history of Roman law into four periods:

- the oldest or royal period, from 753 BC to the middle of the 3rd century BC;
- the period of development of Roman law or the republican period, the last three centuries of the BC era;
- the classical or principate period, the 1st to 3rd centuries AD;
- the post-classical period, period of decadence or the dominate period, from the middle of the 3rd century AD to 565 AD, the year of the Emperor Justinian's death.

These four periods in the development of Roman law match the first four chapters of the dissertation, while the fifth chapter focuses on the period of the rebirth of Roman law.

The first chapter of the dissertation discusses the oldest times and aspects of the activity in the sphere of law by religious leaders.

The pagan pontiffs (Latin - *pontifices*) were the first legal commentators, the first lawmakers and the first lawyers. The religious law administered by the pontiffs in the earliest times was very important in Roman life, and religion generally was one of the basic conceptual ideas, understood as conformity to behaviour that the gods demand and may demand from humans. Furthermore, according to *Marcus Tullius Cicero*, Romans believed that everything happens according to the will of the gods, and they felt themselves to be the inheritors of a divine mission to create social and political order in the world. The task of the clergy was to interpret *quae voluntas deorum immortalium esse vidaetur*. Such an interpretation was mostly based on religious outlook and experience. The collective decision of the pontiffs was equated to the will of the nation and of the gods *quod tres pontifices statuissent, id semper populo romano, semper senatui, semper ipsis dis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est*. A maxim of those times, *narra mihi factum et dabo tibi ius*, can be characterised as a relationship between the pontiffs and those who approached them.

The earliest period of jurisprudence, the era of the pontiffs, is equated to an era of

the monopoly of the clergy. The first incursion on this monopoly, it is thought, was the appearance of *Leges duodecim tabularum*. According to some commentators, the appearance of this phenomenon of especially great importance to the Romans can be considered to be the first stage of the laicisation of law. Another ‘incursion’ into the monopoly of the pontiffs relates to the legendary incident when *Gnaeus Flavius*, secretary of the famous *Appius Claudius Caecus*, published an account of legal procedures that were formerly known exclusively to the pontiffs. Commenting on the importance of the published texts, *Marcus Tullius Cicero* stated that they were very significant, because they enabled individuals to take part in the legal process without consulting the pontiffs and without asking their opinion. About 300 BC another text was published that also had no less an impact on reducing the power of the clergy – *Lex Ogulnia*, which abolished the patricians’ monopoly on becoming pontiffs and gave plebeians the right to participate in the activities of the College of Pontiffs. In this context, speaking of the total disappearance of the pontiffs’ monopoly on legal matters, it behoves to mention the first plebeian *pontifex maximus* – *Tiberius Coruncanius*, who initiated special public teaching of law – *publice profiteri*. These developments made it possible to start a new era in legal science.

In the second chapter of the dissertation, the secularisation of jurisprudence is analysed and the changes relative to the earliest times are discussed, with special mention of the most noteworthy legal scholars of the period and the Greek influence for the Roman law.

As the power of Rome grew and the social and economic spheres developed, the old laws were not adequate for the needs of the people of that time. Neither the form nor content of the laws was suitable to meeting the needs of contemporary Rome that was then growing and becoming a world power. As has already been stated, the laws of the earliest times were closely interwoven with religion, quite formally. The time had now arrived for the law to become more liberal, more secular. Jurisprudence, having been born in the exclusive caste of religious practitioners and later adopted by secular jurists, strove to further maintain and confirm its Roman values, particularly *aequitas* and *humanitas*.

The practitioners of the new secular jurisprudence, like the earlier pontiffs, were mainly dedicated to answering legal questions – *respondere de iure*. In giving their

responsa, the lawyers also influenced the development of private law. It is known that from about the second century BC some lawyers began to compile collections of *responsa* that they had given and which were being used in legal practice. In such collections the lawyers summed up the most important cases and the judgements and arguments in those cases, sometimes also the rules of the law that were relied on in the case. This literature became a very important and very original part of Roman culture, as it led to the spread of Roman law all over the known world. Right until the end of the era of classical jurisprudence, the *responsa* remained the point of reference of lawyers' work. It was as important as the Romans' much vaunted law itself.

In the literature, the legal science of this period are generally considered to have been influenced by Greek philosophers, whereas earlier the interpretation of statutes was based on a straightforward idea of implementing justice. The new tendency of the period showed traces of rhetoric and logic, likewise the elevation of dialectal method. Nevertheless, in the opinion of most authors, the influence of Greek philosophers in Roman law should not be overstated, since Roman jurisprudence, as already mentioned, was oriented to practical outcomes, whereas Greek philosophers were inclined toward speculative visions. It should also be noted that Roman lawyers were not influenced by some specific theoretical concept and they did not seek to create abstract theoretical systems. They took on concrete cases, in which they tried to find a fair solution that it would be feasible to apply in practice. Although indirect Greek influence cannot be totally denied, especially through such elements of Greek culture as rhetoric, philosophy and grammar, legal science definitely developed in Roman hands.

The third chapter of the dissertation deals with the classical age – the principate period – in which Roman jurisprudence flourished. The activities of the Sabinian (Cassian) and the Proculian law schools and the leading personalities of the post-Hadrian period and their influence on the law of this period are analysed.

As well as the start of the classical period, we can talk about a new age for the law and the study of the law. In the classical period the classical private law evolves, which in the republican period was still divided into *ius civile* and *ius honorarium*. Lawyers were an unalienable, essential element in law. This explains why the Emperor August began to give *ius publice respondendi ex auctoritate principis*, which created the possibility for lawyers to participate authoritatively in the development of law.

It is quite rightly stated in the legal literature that the classical period can be divided into two parts: one can separate the period from the Emperor August to the Emperor Hadrian and it is dedicated to the Sabinian (Cassian) and the Proculian law schools, which encompassed the best known lawyers of the 1st and 2nd centuries AD, and the other period is from the Emperor Hadrian, in which there were already efforts to concentrate and centralise the management of law in the hands of the *princeps* and the bureaucratic structure that was submissive to him.

After the time of the Emperor Hadrian, as in earlier times, jurisprudence paid a lot of attention to casuistic works and literature that incorporated rules and definitions, likewise to literature intended for use in teaching law in an institutional form. An outstanding contribution to the legal science of Roman law at this time was made by the lawyers' opinions in their *responsa*. These helped Roman lawyers create a legal system in which every effort was made to apply not the letter of the law, but the spirit of the law, guided by a sense of justice and practical considerations. The genesis of some collections of opinions lies precisely in legal practice, they were conceived of and intended for use in legal practice. As has already been mentioned, Roman law was indeed practice-oriented, therefore, when it was rediscovered in the Middle Ages, it served as an adequate basis for the development of common European jurisprudence.

One more aspect that should be emphasised when talking about the classical period is *aequitas*, a guiding criterion for the making of fair legal judgements. For Romans, fairness was the yardstick for evaluating and correcting existing laws and a maxim for explaining and applying the law, which enabled lawyers to look to not only the letter of the law, but to remember its spirit, the purpose for which it was adopted. Indeed, *aequitas* was the foundation for the emergence of new norms of law and for adapting the old ones to the changing circumstances of society. *Rudolph Stammler* considered the belief in fairness to be the most praiseworthy aspect of Roman jurisprudence: 'That, in my opinion, is the major contribution of the lawyers of the classical period of Rome, their never-fading value. They had the courage to raise their gaze above the everyday issues and onto the totality. Even while considering the status of each particular narrow case, they focused their thoughts beyond, onto the guiding pole-star of all law, or more precisely – onto the incarnation of justice in life'.

In the fourth chapter the post-classical period is discussed, likewise the reasons

for the decline of jurisprudence and the most important sources of law in which Roman jurisprudence is reflected.

A strong impetus for the decline of jurisprudence came from the clear priority given to normative sources, especially Imperial decrees. The creativity of legal science was driven into the shadows, along with a scientific and methodological approach. Jurisprudence then became no longer concerned with the creation of law but with the study of the work of lawyers of earlier periods (especially the classical period) and with simplifying their writings and compiling collections and first codifications. This material was important and it was used in courts and law schools, even though it mostly concentrated on the most popular authors and their best known works, without attempting to achieve completeness or deep analysis. Nevertheless, the input of law schools into jurisprudence and into Roman law itself is enormous: not only because the majority of the teachers contributed strongly to preparing texts for the Emperor Justinian's Codification, especially the Digests, but also because they safeguarded and cherished the law, the legal science of earlier times and propagated it at a time when the Roman jurisprudence was in a state of stagnation.

It can be considered that the upturn in legal science was due to the Emperor Justinian's Codification, which strove for clarity of laws, harmonisation and rationalisation of the sources of law, the removal of doubts and contradictions from law and, finally, an understanding of the law in operation and its purposeful application. Most attention was paid to the Digests, as these covered a myriad of extracts from the works of Roman lawyers on a wide variety of legal issues. This was a legacy of the jurisprudence of earlier times, the result of earlier legal science. However, the Codification provided the lawyers only with the job of applying law and orally explaining legal texts, since the Emperor had taken for himself the functions of creating and interpreting law.

In the fifth chapter attention is focussed on the law schools of the glossators and the commentators, which breathed new life into Roman law and helped it spread over the whole Western world, in which the ideas of Roman law still live on to this day.

In the 11th and 12th centuries the economic life of Europe greatly improved, especially trade, but its further development faced a large obstacle in the form of the old customary law, which was applicable to a closed society. There was an evident need to

overcome the particularism of law and to generally regulate the life of the nation and the society from a broader legal outlook. Roman law provided excellent opportunities for resolving these issues. An unexpected stimulus for the revival of forgotten Roman law came from the discovery of an old manuscript of Justinian's Digests (which are a legacy of the legal thinking of scholars of Roman law) in an Italian library in Pisa in the 11th century. This caused considerable interest and gave an impulse for the rebirth of Roman law.

Most of the work relating to this creation, and the credit for it belongs to the law school of the Bologna glossators. The glossators thoroughly researched the texts of the Digests, interpreted them, distilled the legal principles from them and passed them on to others. Although we call them a 'school', that 'school' grew into the first university in the Western world. This *Alma Mater Studiorum* attracted thousands of students from many countries, who, upon completion of their studies, spread its spirit through the world. The law school of the Bologna glossators is also very important because not only was Roman law reborn here, this was also the birthplace of legal studies. The law school of the Bologna glossators did indeed perform an enormous feat in reviving classical Roman law, explaining the rather antiquated and difficult to understand terms and texts and formulating important legal definitions on the basis of casuistry. The roots of Western legal tradition can be found in the achievements that symbolise the law school of the Bologna glossators: legal texts, the scholastic method of analysis and synthesis and the teaching of law in European universities. It is Roman law that gave all of Europe most of its basic legal vocabulary. The scholastic method has remained right up to the present day the dominant mode of Western legal thought.

Thanks to the commentators Roman law and legal studies spread even further. The new legal movement started by the commentators meant greater demands for freedom in both legal thought and legal practice. They were open to new ideas, but at the same time they accepted rational principles of law and drafted new, creative laws, all the while seeking to embody the essence of justice. The commentators supplemented Roman law with elements taken from Canon law and local laws of Italian cities. This expanded Roman law became the universal law – *lex generalis* – of the new world.

Thus, in the second half of the Middle Ages, Italian lawyers from glossator *Irnerius* to commentator *Bartolus da Sassoferrato* created, on the model of the Digests

and on the basis of the reborn Roman law and Roman jurisprudence, a new, modern system of Roman law that embodied the idea of general fairness, and this has survived for centuries. The period of rebirth of Roman law that was initiated by the law schools of the glossators and commentators gave the whole of Europe a foundation for an idea of general law, as well as terminology for legal thought, grammar and a host of legal rules.

From the very outset of Roman jurisprudence until its golden age, Roman lawyers carried in their consciousness a sense of what is divine, what is human, what is just and what is unjust, what the facts of life are and what the chances are of improving the law. Roman jurisprudence provided the basis for the renaissance of Roman law and its consolidation in Europe.

CONCLUSIONS

- Roman jurisprudence was created and spread on the basis of Roman values such as *aequitas* and *humanitas*, creativity, which manifested itself in the preparation of *responsa* and the performing of *interpretatio*. The creators of Roman legal science conceived of the essential harmony of a useful system of laws that incorporated both theory and practice. This enabled jurisprudence to become established in other countries that practised Roman law and thereby to influence the very development of Roman law. Roman private law is almost exclusively the result of the legal thought and legal practice of representatives of Roman legal science.

- The value and importance of Roman jurisprudence for Roman law itself was never in doubt right from the earliest times, when the pontiffs were the sole creators and interpreters of the law. During the republican period, lawyers, public servants and ordinary citizens consulted the legal scholars for the *responsa* that they would give. Although the *responsa* were not binding, they were highly valued when seeking to interpret the law and to fill in its gaps. Nevertheless, only in the classical period did jurisprudence attain the status of a formal source of law, when the Emperor August began issuing *ius publice respondendi ex auctoritate principis*. It is precisely this period that is held to be the golden age of Roman law, when the *responsa* and *interpretation*, legal studies and legal literature reached their zenith. Jurisprudence was also declared to be a formal source of law in the Citations Decree of *Valentinianus III*, which for the first time clearly specified which legal scholars' works could be regarded as official source of law. An understanding of the value of Roman jurisprudence and its importance is witnessed and crowned by the Digests of the Emperor Justinian.

- The renaissance of Roman law and its influence on the creation of private law systems all over Europe is not attributable to Roman law itself as a system of norms: this could not have been achieved by the texts themselves and their inbuilt rules of law, without explanation of their value and purpose. Roman law was embraced thanks to jurisprudence: only after Roman law was analysed, interpreted and commented upon by legal scholars did it become clarified, comprehended and then accepted, adapted and implemented in the law of later periods.

**THE LIST OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS RELATED TO THE SUBJECT OF
THE DOCTORAL DISSERTATION**

- URBANAVIČIŪTĖ, Giedrė. Sabinian (Cassian) and Proculian Law Schools in the History of Roman Law. *Teisė (Law)*. Research Papers. Vilnius University Publishing House, 2008. Vol. 67. P. 153-163.
- URBANAVIČIŪTĖ, Giedrė. The Bolognese School of Glossators under the Light of Renaissance of Roman Law. *Teisė (Law)*. Research Papers. Vilnius University Publishing House, 2008. Vol. 68. P. 127-140.

BRIEFLY ABOUT THE DOCTORAL CANDIDATE

<u>Name:</u>	Giedrė Urbanavičiūtė
<u>Date and place of birth:</u>	26 June, 1980 Šiauliai, Lithuania
<u>Education:</u>	
1986 – 1998	Šiauliai J. Janonis Gymnasium (Lithuania)
1998 – 2003	Faculty of Law, Vilnius University (Lithuania) Master of Law
September, 2007 – June, 2008	Faculty of Law, University of Pisa (Italy) Studies in the frames of ERASMUS programme
2005 – 2009	Faculty of Law, Vilnius University (Lithuania) Doctoral studies
<u>Work Experience:</u>	
July, 2002	Legal Practice The Supreme Administrative Court of Lithuania
August, 2002	Legal Practice Office of the President of the Republic of Lithuania
October, 2003 – July, 2007	Dean's assistant Faculty of Law, Vilnius University
September, 2008 – Present	Assistant Faculty of Law, Vilnius University

JURISPRUDENCIJA KAIP ROMĖNŲ TEISĖS ŠALTINIS

„...praeitis man atvėrė tai, kaip kuriama ateitis...“

[Teilhard de Chardin]

Reziუმė

Romėnų teisė užima unikalią vietą mūsų civilizacijos istorijoje – ją drąsiai galime įvardyti kaip vieną stipriausių, Vakarų teisės civilizaciją suformavusių, veikusių jėgų, ji buvo ir yra studijuojama Europos universitetuose, ji padarė didžiulę įtaką doktrinos vystymuisi visose kontinentinės Europos valstybėse. Romėnų teisė nėra tik geriausiai žinoma, labiausiai išvystyta ir didžiausią įtaką teisinėms sistemoms padariusi praeityje – ji vienintelė, kurios istorija gyva iki šių dienų.

Romėnų teisės, jos mokslo palikimas ir dabar analizuojami tikrai ne tik dėl istorinio smalsumo, tačiau labiausiai dėl to, kad tai išties yra kažkas naudingo ir gyvo. Tikroji romėnų teisės vertė ir šlovė glūdi ne tiek jų įstatymuose, kiek jurisprudencijoje, kuri tokia unikali ir vienintelė visoje teisės istorijoje. Turbūt daugiau nė viename krašte, nė vienoje valstybėje teisininkai neturėjo tiek įtakos ir tiek galių formuojant teisę, kiek Romoje, kur jie nebuvo tik įstatyminės teisės taikytojai arba mokytojai, dėstantys abstrakčias teorijas, jie buvo išmintingi asmenys, sugebantys teisę pritaikyti gyvenimo poreikiams. Teisės interpretavimas ir jos kūrimas, teorija ir praktika – šios sąvokos romėnų teisininkams buvo suvokiamos kartu, neatskiriant vienos nuo kitos. Apskritai ryšys tarp teisės ir mokslo, jų supratimu, turėtų būti toks gilus ir harmoningas, kad pats mokslas galėtų būti teisės šaltinis, nes teisė, teisės mokslas ir teisingumas sudaro neperskiriama, neatsiejama visumą. Būtent jurisprudencijos objektu romėnai laikė teisingumo paiešką ir jo įgyvendinimą.

Romėnų teisės mokslo analizė yra puikiausia mokykla dar ir dėl to, kad būtent romėnai sugebėjo sunkias teisės sąvokas supaprastinti, padaryti jas suprantamas ir paprastiesiems žmonėms. Galiausiai nėra mokslo, kuris geriau galėtų išmokyti ne tik profesijos žmones, sugebančius gerai interpretuoti konkretų tekstą, bet ir mokslo žmones, kurie pasiremdami tekstais sugebėtų pakilti aukščiau jų ir pamatyti jų atsiradimo priežastis bei tikslus, teisės pastovumo garantijas ir transformacijos galimybes.

Darbo objektas, tikslas ir uždaviniai. Darbo objektą išreiškia jau pats disertacijos pavadinimas – tai jurisprudencija kaip romėnų teisės šaltinis. Romėnų teisės mokslo tyrimas atliekamas skirtingais romėnų teisės vystymosi laikotarpiais, siekiant atskleisti jurisprudencijos reikšmę ir ypatumus kiekviename jų.

Nors šiuolaikinėje teisinėje terminologijoje jurisprudencija (lotynų k. – *iurisprudentia*) neretai įvardijama kaip teismų praktika, darbe ji suvokiama, naudojama ir analizuojama pačia pirmine, lingvistine, nuo seniausių laikų vartota ir tebevartojama reikšme ir prasme – tai teisės mokslas. Dabar teisės mokslas dažnai vartojamas kaip sinonimas teisės doktrinai, todėl darbe kaip sinonimą bus galima sutikti ir šią sąvoką, užsimenant apie teisės mokslo vietą šiuolaikinėje teisinėje sistemoje.

Šis darbas skirtas teisės istorijai, dar tiksliau – romėnų teisės istorijai, todėl visas dėmesys koncentruojamas į jurisprudencijos, teisės mokslo, vietą ilgaamžėje romėnų teisės istorijoje: nuo pat seniausių laikų iki jos atgimimo vėlyvaisiais viduramžiais. Kiti romėnų teisės šaltiniai aptariami tiek, kiek jie susiję su darbe analizuojamu, naudingi tyrimo objekto esmei ir prasmei atskleisti.

Teisės teorijos požiūriu, bendriausia prasme teisės šaltiniai yra veiksniai, veikiantys kuriant ir plėtojant teisę, tai visa, kame glūdi tikroji teisės esmė ir prasmė. Tačiau šiame darbe teisės šaltiniai yra suvokiami formaliąja prasme, kaip išorinė teisės išraiškos ir egzistavimo forma.

Romėnų teisės pažinimo šaltiniai mums leidžia žvelgti į pirminį ir išvestinį teisės kūrimą romėnų istorijoje ir susipažinti su romėnų pažiūromis į tas teisės kūrimo rūšis. Teisės mokslas romėnų teisės šaltinių istorijai įdomus dviem požiūriais: savo reikšme tolesniam romėnų teisės vystymuisi ir savo svarba jos mokymui bei perdavimui.

Darbo tikslas – atskleisti romėnų jurisprudencijos reikšmę, įtaką pačiai romėnų teisei bei šiuolaikinėms teisės sistemoms. Siekiant užsibrėžto tyrimo tikslo, darbe sprendžiami tokie uždaviniai:

- išnagrinėti jurisprudencijos vietą kitų romėnų teisės šaltinių sistemoje;
- iširti jos ypatumus skirtingais romėnų teisės vystymosi laikotarpiais;
- įvardyti ryškiausius teisės mokslo atstovus ir atskleisti jų darbų reikšmę bei įtaką teisės mokslui.

Darbo aktualumas ir naujumas. Apie jurisprudenciją kaip romėnų teisės šaltinį pirmiausia labai aktualu kalbėti dėl to, jog būtent teisės mokslas padėjo išsaugoti privatinę romėnų teisę, kuriai romėnų teisininkai skyrė pagrindinį dėmesį, kuri buvo romėnų teisės atgimimo pagrindas, kuria mes ir šiandien žavimės, kurioje glūdi tiek išminties. Didžiulis Romos teisininkų nuopelnas yra tai, kad jie sugebėjo labai įvairialypę ir daugiašakę romėnų privatinę teisę susisteminti taip, kad ji tapo išbaigta teisės sistema, kokios nerasime jokioje kitoje antikinėje valstybėje. Romos teisininkai suformulavo daug teisinių terminų, teisinių principų, kuriais sėkmingai naudojamės iki šių dienų.

Klasikinė romėnų privatinė teisė, kurios pagrindu sudaryta imperatoriaus Justiniano kodifikacija, yra beveik ištisai teisininkų teisinės praktikos, teisinės minties, o ne įstatymų leidybos produktas. Panašiai kaip vėliau anglų bendroji teisė, kuri taip pat tik maža dalimi buvo įstatymų leidybos rezultatas, ji vystėsi pamažu artikuliuojant esamą teisingumo sampratą, o ne įstatymų leidybos būdu.

Jurisprudencijos temą, jos istoriją, ypatumus svarbu aptarti ir dėl to, kad dažnai ji likdavo tarsi imperatoriaus Justiniano kodifikacijos, kuriai vėlesnių laikų tyrėjai skyrė ir skiria bene daugiausia dėmesio, šešėlyje, o juk iš tikrųjų daug dalykų sukurta, suformuota ir ankstesnių laikų teisininkų dėka, juk Digestai, galima sakyti, svarbiausia šios kodifikacijos dalis, buvo ilgų amžių vystymosi rezultatas, ir todėl vien joje įkūnyta teisė nepilnai atspindi tą kelią, kurį teisės mokslas nuėjo per ilgą istorinį laikotarpį. Tai tam tikra prasme suprantama, nes norminis kompiliacijos pobūdis ir negalėjo aprėpti visko – visų skirtingų istorijos laikotarpių teisininkų darbų, jų nuomonių, sprendimų. Vis dėlto jei žiūrėsime atskirai į kiekvieną laikotarpį, jame pasižymėjusius teisininkus bei jų darbus, rasime daugiau įvairių nuomonių, veiklos ypatumų, o Digestų tekstas remiasi daugiau apibendrinimais bei principinių nuostatų išskyrimu, ypatingą dėmesį skiriant klasikiniam laikotarpiui – teisės mokslo suklestėjimo amžiui – ir jo palikimui.

Jurisprudencija – teisės doktrina – labai svarbi ir dabarčiai. Kaip teigia profesorius Valentinas Mikelėnas, taip yra pirmiausia dėl tokių priežasčių:

- pirma, ji dažniausiai pateikia sisteminę ir racionalią galiojančios teisės analizę, todėl neigti teisės doktriną būtų tolygu neigti racionalumą;

- antra, mokslininkai teisininkai yra bene labiausiai nepriklausomi, kas leidžia mokslininkui pateikti nešališką teisės interpretaciją ir ja remdamasis teismas gali sustiprinti tiek savo sprendimo nešališkumą, objektyvumą, tiek savo nepriklausomumą apskritai;

- trečia, teisės doktrina dažnai neapsiriboja tik nacionalinės teisės analize. Ji taip pat yra suinteresuota analizuoti nacionalinių teismų praktiką, o taikydama lyginamąjį metodą – ir užsienio valstybių teisę, jurisprudenciją bei teismų praktiką. Tad teisės doktrina siūlo teismų praktikoje kylančių teisės aiškinimo ir taikymo problemų sprendimo būdus ir laikytina vienu iš informatyviausių (įvairiais aspektais) teisės aiškinimo šaltinių;

- ketvirta, teisės doktrina formuluoja teisės aiškinimo, teisinės argumentacijos kanonus, pateikia teisinių sąvokų definicijas, aiškina teisės principų turinį ir taip toliau. Šiais teisės doktrinos postulatais galima vadovautis teismo procese aiškinant teisę be papildomos argumentacijos arba juos dar papildomai argumentuojant;

- penkta, teisės doktrinai būdingas tam tikras stabilumas, nes teisės mokslo suformuluotos taisyklės, teisinės tiesos kurių laiką yra pastovios ir nėra lengvai sugriaunamos – naują koncepciją galima sukurti tik argumentuotai paneigus ankstesniąją. Teisės doktrinos stabilumas daro įtaką teisės aiškinimo, o kartu – ir teismų praktikos stabilumui.

Galima pastebėti, kad ir Lietuvos teismuose priimant nutartis remiamasi mokslininkų nuomonėmis, jų kuriama teisės doktrina. Štai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijų nutartyse ne kartą remtasi mokslininko Vytauto Mizaro mokslo darbu „Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai“. Kiti teismai savo sprendimus dažnai argumentuoja tiesiog teisės doktrina.

Kalbant apie atskiras teisės šakas, teisės vystymąsi veikia ir konstitucinės teisės mokslas. Profesorius Egidijus Jarašiūnas teigia, jog mokslinį konstitucinės teisinės tikrovės vertinimą – įvairias mokslines pažiūras, koncepcijas, teorijas, idėjas, dėstomas straipsniuose, mokslo veikaluose, konferencijose ir seminaruose, mokslininkų diskusijose, – visa tai galime vadinti konstitucinės teisės doktrina. Konstitucinės teisės doktrina vystoma ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išvadose, nutarimuose.

Šio teismo keliamų teisės idėjų įtaka teisinei praktikai, teisės mokslui, visuomenės teisinei sąmonei yra akivaizdi.

Profesorius Egidijus Kūris išskiria dvi sąvokas „konstitucinė doktrina“ prasmes:

- tai visų pirma koncepcijos ir teorijos, rutuliojamos teisės mokslininkų;
- tai oficiali konstitucinė doktrina, kurią formuluoja Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Būtent šis teismas yra oficialus Konstitucijos aiškintojas.

Profesorius Egidijus Šileikis konstitucinę jurisprudenciją apibrėžia kaip mokslinį (tiek akademinį mokslinį, tiek teisminį mokslinį) formalios bendrojo valstybinio būvio konstitucinės konstrukcijos materialų plėtimą ir gilinimą, savitą Konstitucijos turinio praturtinimą (ir kartu faktinį konstitucinės teisės kūrimą!) tam tikra objektyviai pagrįstų teiginių ir principų, koncepcijų ar jas sujungiančių doktrinų (platesniu požiūriu – bendrosios teisės doktrinos) sistema, kuri turi iš dalies norminių (specifiškai imperatyvų) poveikį įstatymų leidybai, valdymui ir teisingumo vykdymui (ką jau kalbėti apie valstybinės bendruomenės teisinę savimonę ar teisinę kultūrą!).

Kalbant apie baudžiamąją teisę, teisės mokslas vertinamas kaip svarbus tarpininkas tarp įstatymų leidėjo ir praktikos: mokslinių tyrimų pagrindu pateikiamos rekomendacijos ne tik baudžiamųjų įstatymų taikymo praktikai tobulinti, bet ir įstatymų leidėjui – tobulinti šiuos įstatymus.

Teisės doktrina taip pat yra labai svarbus civilinės teisės šaltinis.

Šalia nacionalinės ne mažiau svarbi ir užsienio teisės doktrina. Pavyzdžiui, kai teisė aiškinama remiantis lyginamuoju metodu, be užsienio valstybių teisės doktrinos analizės neapsieinama. Užsienio teisės doktrina yra labai svarbi ir taikant nacionalinę teisę, ypač atsiradusią teisės recepcijos būdu ar kaip kitaip atėjusią iš užsienio teisės sistemų.

Tarptautinio Teisingumo Teismo Statuto 38 straipsnis pateikia klasikinį tarptautinės teisės šaltinių sąrašą ir jame taip pat įvardyta teisės doktrina:

„1. Teismas, kurio paskirtis yra spręsti pagal tarptautinę teisę ginčus, kurie jam yra perduoti, taiko:

a) tarptautines konvencijas, tiek bendrąsias, tiek specialiąsias, nustatančias normas, kurias aiškiai pripažįsta valstybės – ginčo dalyvės;

b) tarptautinį paprotį, kaip bendros praktikos, kuri pripažįstama teise, įrodymą;

c) bendrus teisės principus, kuriuos pripažįsta civilizautos tautos;

d) su išlyga, numatyta 59 straipsnio nuostatuose (59 straipsnis. Teismo sprendimas yra privalomas tik šalims ir tik konkrečioje byloje), teismų sprendimus ir įvairių tautų labiausiai kvalifikuotų viešosios teisės specialistų doktriną, kaip pagalbines priemones teisės normoms nustatyti.

2. Ši nuostata neatima galimybės Teismui spręsti bylą *ex aequo et bono*, jei šalys su tuo sutinka.

Sąrašą taip pat reikėtų papildyti valstybių vienašaliais aktais, kurie taip pat gali būti tarptautinių įsipareigojimų šaltiniai“.

Profesorius Vilenas Vadapalas pastebi, kad klasikinėje tarptautinėje teisėje, kai tarptautinių sutarčių buvo palyginti nedaug, o tarptautinė teisminė bei arbitražinė praktika buvo negausi, teisės mokslo (doktrinos) reikšmė buvo gana sviri. Tokių įžymių mokslininkų kaip *Hugo Grotius*, *Emmer de Vattel*, *Dionisio Anzilotti*, *Lassa Oppenheim* išvadas neretai cituodavo tarptautiniai teismai ir arbitražai savo sprendimuose. Tarptautinės teisės sudėtingumas sąlygojo tai, kad Tarptautinio Teismo Statutas pripažino doktriną kaip pagalbines priemones tarptautinės teisės normoms nustatyti. Mokslinė analizė gali gana tiksliai paaiškinti tarptautinės teisės normas ir jų turinį. Ypatingą reikšmę mokslinės išvados vaidina tarptautinės teisės normų kodifikacijos procese.

Profesorius Valentinas Mikelėnas teigia, jog tarptautinėje privatinėje teisėje teisės doktrina taip pat atliko ir atlieka labai svarbų vaidmenį. Dėl nepakankamos statutinės teisės plėtotės, jos sisteminimo stokos teisės doktrina kartu su teismų praktika daugelyje pasaulio valstybių nuo seno buvo pagrindiniai tarptautinės privatinės teisės šaltiniai. Teisės doktrina, pateikdama teorinę tarptautinės privatinės teisės klausimų analizę, skatina įstatymų leidėją sureguliuoti neaiškius kolizinius klausimus. Aukštą tarptautinės privatinės teisės kodifikavimo lygį kai kuriose valstybėse galima paaiškinti būtent stipria tarptautinės privatinės teisės doktrina. Teisės doktrinos įtaką ir svarbą tarptautinei privatinei teisei patvirtina ir aplinkybė, kad daugelyje valstybių leidžiami specialūs periodiniai leidiniai, kur analizuojamos teorinės ir praktinės tarptautinės privatinės teisės problemos. Analizuodama teismų praktiką teisės doktrina kartu ją veikia – tobulina ir plėtoja. Jeigu teisės doktrina silpna, teismų praktika netenka labai svarbaus šaltinio, kuriuo būtų galima remtis sprendžiant sudėtingus kolizinius klausimus.

Taigi jurisprudencija aktuali, svarbi buvo visada. Todėl, autorės nuomone, ir apie tai kalbėti buvo, yra ir bus verta. Ypač tai pasakytina apie romėnų teisės mokslą, kuriame glūdi Vakarų teisės tradicijos šaknys. Net ir neįrodinėjant, kažin ar yra abejojančių romėnų teisės svarba – tai tarsi bandyti įtikinti kažkuo, kas savaime suprantama.

Nors šiai temai literatūroje įvairiais laikotarpiais iš tikrųjų buvo skirta daug dėmesio, tai yra tema, kuria verta ir pasikartoti, kurią naudinga prisiminti. Be to, autorės nuomone, kiekvienas tyrimas yra savitas, į tą patį dalyką kiekvieną kartą žvelgiama tam tikru kampu, keliamos skirtingos hipotezės ir neretai atskleidžiama, pateikiama kas nors naujo. Šio darbo naujumą labiausiai atspindi tai, jog bene pirmą kartą Lietuvoje romėnų jurisprudencija, jos raida pateikiama, analizuojama koncentruotai, sistemiškai atskleidžiant svarbiausius romėnų teisės mokslo etapus ir ypatumus, jos indėlį ir įtaką Vakarų teisės tradicijai.

Tyrimų apžvalga. Susidomėjimas pačia romėnų teise, Vakarų teisės tradicijos lopšiu, buvo visada. Įvairiais laikotarpiais tirta, rašyta, kalbėta išties nemažai, stengiantis atskleisti, įvardyti svarbiausius jos aspektus, ypatumus. Romėnų teisės žemėje šiai temai dėmesys skiriamas beveik kiekviename teisės istorijos vadovėlyje, ji taip pat nepamiršta ir nagrinėta tiek Lietuvos, tiek kitų šalių tyrėjų darbuose, kaip negali būti pamirštama pradžia, nuo kurios viskas ir prasidėjo. Vis dėlto dažniausiai visas dėmesys atitenka romėnų privatinei teisei, jos institutams.

Darbe nagrinėjamai romėnų jurisprudencijos temai tiek Lietuvos, tiek užsienio literatūroje buvo skiriamas skirtingas dėmesys: vieni dalykai analizuoti, aptarti plačiau, kiti – menčiau. Tačiau žinojimo šaltinis yra neišsenkantis: kad ir kokių laimėjimų žmonija pasiektų šiame kelyje, vis žmonėms liks ko ieškoti, ką rasti ir pažinti. Ir pati romėnų teisė yra tokia gausi ir gili, savyje slepianti visko tiek, kad vartant istorijos puslapius, analizuojant su šia tema susijusius mokslo veikalus, visada galima rasti ką dar pasakyti, galbūt pažvelgti kitu kampu, kelti hipotezes arba priminti tai, kas nepagrįstai primiršta.

Vis dėlto galima išskirti kai kuriuos romanistus, teisės istorikus, kurie romėnų teisės mokslui yra skyrę daugiausia dėmesio ir kurių darbais labiausiai remiamasi siekiant atskleisti nagrinėjamą temą. Būtent jie bandė išanalizuoti ir įvardyti esminius romėnų teisės, jurisprudencijos ypatumus bei indėlį teisės mokslui apskritai. Dažniausiai būtent jų atliktais tyrimais remiasi vėlesnieji romanistai.

Šios temos plotmėje išskirti galime *Vincenzo Arangio Ruiz, Giovanni Baviera, Harold Joseph Berman, Biondo Biondi, Mario Bretone, Biagio Brugi, Giosue Carducci, Ennio Cortese, Giovanni de Vergottini, Gian Luigi Falchi, Paul Frédéric Girard, Antonio Guarino, Charles Homer Haskins, Harold Dexter Hazeltine, Herbert Felix Jolowicz, Hermann Kantorowicz, Theodor Kipp, Jan Kodrębski, Wolfgang Kunkel, Eugène Lerminier, Matteo Marrone, Carlo Alberto Maschi, Vincenzo Piano Mortari, Barry Nicholas, Guglielmo Nocera, Aldo Petrucci, Anna Pikulska-Radomska, Salvatore Riccobono, Arthur Schiller, Fritz Schulz, Gisella Bassanelli Sommariva, Peter Stein, Mario Talamanca, Olga Tellegen – Couperus, Walter Ullmann, Letizia Vacca, Paul Vinogradoff* bei *Hans Julius Wolff* atliktus mokslinius tyrimus.

Lietuvoje romėnų teisė taip pat nėra *terra incognita*. Galime išskirti profesorius Stasį Vėlyvį, Ipolitą Nekrošių, Vytautą Nekrošių, Pranciškų Vitkevičių, Mindaugą Maksimaitį, Antaną Tamošaitį, kurie atlikę išsamius mokslinius tyrimus atskleidė svarbius romėnų teisės ypatumus. Jų dėka mes galime susipažinti su visai Vakarų teisės tradicijai pradžią davusiu šaltiniu lietuvių kalba. Vis dėlto reikia pripažinti, kad ir mūsų mokslininkai labiau orientavosi į romėnų privatinę teisę, jos institutus.

Todėl šiuo darbu, remiantis romėnų teisei, jurisprudencijai skirta literatūra, siekiama susisteminti nagrinėjama tema atliktų tyrimų rezultatus, įvertinti, įvardyti svarbiausius dalykus bei pateikti moksliai pagrįstas išvadas.

Tyrimo metodai. Pagrindinis darbe naudojamas metodas – istorinis, kadangi tik analizuojant teisinę problemą istoriniu atžvilgiu įmanoma geriau įsigilinti į reikalo esmę. Taikant šį metodą, atskleidžiamos romėnų jurisprudencijos vystymosi ir kaitos priežastys bei prasmė.

Darbe taip pat naudojamas lyginamasis metodas. Vokiečių teisės filosofas *Ludwig Andreas Feuerbach* teigė, jog „turtiniausias visų atradimų kiekviename empiriniame moksle šaltinis yra lyginimas ir kombinacija, ir tik per įvairius kontrastus išryškėja tyrimo objektas, tik per panašumų ir skirtumų bei jų priešasčių nagrinėjimą išsamiai ištiriami kiekvieno objekto savitumai ir vidinė esmė“. Lyginamojo bei sisteminio metodų taikymas leidžia darbo objektą nagrinėti kaip sistemą, atlikti literatūroje pateiktų nuomonių analizę ir pateikti apibendrinančias išvadas bei išskirti svarbiausius analizuojamos temos ypatumus.

Darbe taip pat taikomi lingvistinis bei loginis metodai (kurie dažnai taikomi kartu).

Teleologinio teisės aiškinimo metodo esmė nusakoma interpretatoriaus siekiu nustatyti aiškinamos teisės normos tikslus, uždavinius. Juo vadovaujantis darbe siekiama atskleisti tikslus, kurių siekė romėnų jurisprudencija.

Taigi, siekiant užsibrėžto tyrimo tikslo, naudojami istorinis, lyginamasis, sisteminis, lingvistinis, loginis bei teleologinis tyrimo metodai. Juos taikant nagrinėjami ir apibendrinami romėnų teisės šaltiniai, romanistų darbai, juose pateikti vertinimai bei nuomonės, siekiama padaryt tam tikras išvadas – taip pat ir tais klausimais, kuriais mokslinės literatūros šaltiniuose tik keliamos hipotezės, ar tebevyksta diskusijos.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, penkios dalys ir išvados.

Darbo struktūrą lėmė pati daugiataūkstantmetė romėnų teisės istorija, kurią romanistai paprastai skirsto į keturis laikotarpius:

- seniausiųjų laikų arba karalių – 753 metai prieš mūsų erą – III amžiaus prieš mūsų erą vidurys;
- romėnų teisės vystymosi arba respublikos laikotarpį – paskutiniai trys amžiai prieš mūsų erą;
- klasikinį arba principato laikotarpį – I–III mūsų eros amžiai;
- postklasikinį, smukimo arba dominato laikotarpį – III mūsų eros amžiaus vidurys – 565 mūsų eros metai – imperatoriaus Justiniano mirties metai.

Būtent šie romėnų teisės raidos etapai atitinka pirmąsias keturias darbo dalis, o penktoji dalis skirta romėnų teisės atgimimo laikotarpiui.

Pirmoje darbo dalyje aptariami seniausieji laikai ir tarp dvasininkų gimęs teisės mokslas, jo ypatumai.

Būtent pontifikai buvo pirmieji teisės komentatoriai, kūrėjai, pirmieji teisininkai. Pontifikų kuruojama religinė teisė ankstyvaisiais amžiais buvo labai svarbi romėnų gyvenime, o religija apskritai – viena iš pagrindinių konceptualių idėjų, suprantama kaip laikymasis to, ko dievai reikalauja ir gali reikalauti iš žmonių. Dar daugiau, pasak Cicerono, romėnai tikėjo, jog viskas vyksta pagal dievų valią, bei jautėsi paveldėję iš jų misiją sukurti socialinę bei politinę tvarką pasaulyje. Dvasininkų užduotis buvo interpretuoti *quae voluntas deorum immortalium esse vidaetur* – tokia interpretacija

labiausiai buvo pagrįsta religiniu požiūriu bei patirtimi, ir kolektyvinis pontifikų sprendimas buvo tapatinamas su tautos ir dievų valia – *quod tres pontifices statuissent, id semper populo romano, semper senatui, semper ipsis dis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est*. Tų laikų maksimą *narra mihi factum et dabo tibi ius* galima įvardyti kaip santykį tarp dvasininkų ir į juos besikreipiančiųjų.

Seniausias teisės mokslo, pontifikų veiklos etapas tapatinamas su dvasininkų monopolija. Pirmasis įsiveržimas į tokią monopoliją, manoma, buvo XII lentelių įstatymai (*Leges duodecim tabularum*). Šio romėnams itin svarbaus kūrinio pasirodymą, kai kurių kritikų manymu, net galima laikyti pirmuoju teisės pasaulietinimo etapu. Kitas „įsiveržimas“ į pontifikų monopoliją siejamas su „įvykiu – legenda“, kaip garsiojo Apijaus Klaudijaus (*Appius Claudius Caecus*) raštininkas Gnejus Flavijus (*Gneus Flavius*) pagarsino išimtinai pontifikų žinotas formules, kurias jis buvo slaptai pagrobęs iš savo patrono. Kalbant apie paviešintų tekstų svarbą, Ciceronas teigia, jog jie buvo labai reikšmingi, nes leido paprastiems piliečiams dalyvauti procese, nesikreipiant pagalbos į pontifikus ir neklausiant jų nuomonės. Apie 300 m. pr. Kr. buvo išleistas ne ką mažesnės reikšmės dvasininkų luomo slaptumo mažėjimui aktas – *Lex Ogulnia*, kuris panaikino patricijų monopoliją būti pontifikais ir suteikė teisę pontifikų kolegijos veikloje dalyvauti plebėjams. Kalbant apie visišką pontifikų monopolio teisės srityje išnykimą, vis dėlto reikėtų prisiminti ir pirmąjį *pontifex maximus* plebėjų – Tiberijų Korunkanijų (*Tiberius Coruncanius*), kuris pradėjo specialų viešą teisės mokymą – *publice profiteri*. Visa tai sudarė galimybę atversti naują teisės mokslo puslapį.

Antroje darbo dalyje analizuojamas jurisprudencijos virsmas pasaulietine, aptariami pokyčiai žvelgiant į seniausius laikus, išskiriami labiausiai nusipelnę šio laikotarpio teisės mokslo atstovai, aptariama graikų įtaka romėnų teisei.

Stiprėjant Romos valdžiai, vystantis socialinei bei ekonominei sritims senoji teisė nebebuvo adekvati to laikotarpio gyvenimo poreikiams nei formos, nei turinio požiūriu neatitiko augančios, tampančios pasauline valstybe Romos poreikių. Seniausių laikų teisė, kaip jau pastebėta, buvo glaudžiai susijusi su religija, ir tuo pačiu – labai formali. Tai buvo puikus laikas teisei tapti liberalesne, labiau pasaulietiška. Jurisprudencija, gimusi uždarame dvasininkų luome, vėliau perimta pasaulietinių teisininkų, ir toliau siekė išsaugoti ir įtvirtinti būtent romėniškąsias vertybes, ypač – *aequitas* bei *humanitas*,

laikui bėgant atveriant galimybę prisiliesti prie teisės mokslo vis platesniam asmenų ratui.

Naujos pasaulietinės jurisprudencijos atstovai, kaip anksčiau pontifikai, buvo pasišventę atsakymų į teisės klausimus davimui – *respondere de iure*. Teikdami *responsa*, teisininkai darė įtaką ir privatinės teisės vystymuisi. Yra žinoma, jog maždaug nuo II a. pr. Kr. kai kurie teisininkai ėmė sudarinėti *responsa*, kurias jie teikė ir kurios buvo taikomos praktikoje, kolekcijas. Teisininkai tokiose kolekcijose apibendrindavo svarbiausias bylas – jose išsakytas nuomones bei sprendimus, kartais ir teisės taisykles, kuriomis remtasi. Tokia literatūra tapo svarbiausia ir originaliausia romėnų kultūros dalimi, būtent ji lėmė teisės išplitimą pasauliniu mastu. *Responsa* ir iki pat vėliausių klasikinės jurisprudencijos laikų išliko teisininko darbo atramos tašku, buvo tokia reikšminga, tarsi tai būtų buvusi pati romėnų aukštinama teisė.

Šio laikotarpio teisės mokslą literatūroje apskritai linkstama sieti su graikų filosofų įtaka, teigiant, jog ankstesnis įstatymų interpretavimas rėmėsi tiesiog teisingumo įgyvendinimo idėja, o būtent šiais laikais veikloje matomas ir retorikos bei logikos atspindys, taip pat išaukštinamas dialektinis metodas. Vis dėlto daugumos autorių nuomone, graikų įtakos būtent teisės srityje nereikėtų pervertinti, kadangi Romoje jurisprudencija, kaip jau minėta, buvo orientuota būtent į praktinę veiklą, tuo tarpu graikų filosofai laikėsi tam tikrų spekuliatyvių vizijų. Reikia pastebėti ir tai, jog romėnų teisininkams nedarė įtakos kažkokia specifinė teorinė koncepcija ir jie nesiekė sukurti abstrakčių teorijų sistemos. Jie imdavosi konkrečių bylų, kuriose stengdavosi rasti teisingą sprendimą, pritaikomą praktikoje. Būtent romėnai sukūrė vieną universalią valstybės teisę, kuri pergyveno savo gimtąją valstybę ir užkariavo visą civilizuoatą pasaulį. Galime pagrįstai teigti, kad niekas negali kategoriškai kalbėti apie tiesioginę Graikijos įtaką Romos teisei jau vien dėl to, kad teisės mokslo kaip tokio Graikijoje tuomet išvis nebuvo, bent jau apie tai nėra likusių jokių žinių. Ir nors negalima visiškai neigti netiesioginio Graikijos ryšio, ypač savo kultūros elementais – retorika, filosofija ir gramatika, teisė kaip mokslas atsiskleidė būtent romėnų rankose.

Trečia darbo dalis skirta klasikiniam, principato, romėnų teisės mokslo suklestėjimo amžiui – analizuojama sabiniečių (kasijėnų) ir prokuliečių teisės mokyklų bei pohadrianinio laikotarpio ryškiausių asmenybių veikla ir įtaka šio laikotarpio teisei.

Kartu su klasikinio laikotarpio pradžia galime kalbėti apie naują teisės, teisės mokslo amžių. Klasikiniu laikotarpiu formuojasi klasikinė privatinė teisė, kuri respublikos laikais dar buvo pasidalinusi į *ius civile* ir *ius honorarium*. Teisininkai buvo neatsiejama, būtina figūra teisėje. Todėl paaiškinama ir imperatoriaus *Augustus* pradėta teikti *ius publice respondendi ex auctoritate principis*, sudariusi galimybę teisininkams autoritetingai dalyvauti teisės vystyme: imperatoriui suteikus šią teisę jų *responsa* tapdavo įpareigojančios, teisininkų veiklos reikšmė principato laikotarpiu yra labai didelė.

Teisinėje literatūroje pagrįstai teigiama, kad klasikinį laikotarpį galime dalyti į dvi dalis: išskirti periodą nuo imperatoriaus Augusto iki imperatoriaus Hadriano, kuriame didžiausias dėmesys skiriamas sabiniečių (kasijėnų) ir prokuliečių teisės mokykloms, kuriose randame visus žymiausių I – II amžių teisininkų vardus, ir periodą nuo Hadriano, kuriame jau buvo siekiama valdžią teisės srityje sukcentruoti, centralizuoti princeps'o ir jam pavaldžios biurokratinės organizacijos rankose.

Kaip ir ankstesnė, pohadrianinė jurisprudencija daug dėmesio teikė kazuistiniams darbams, literatūrai, kuri apibendrinama taisyklėmis ir apibrėžimais, taip pat literatūrai, skirtai teisės mokymui institucine forma. Išskirtinis indėlis į šio laikotarpio romėnų teisės mokslą tenka teisininkų teiktoms nuomonėms – *responsa*. Jos padėjo romėnų teisininkams sukurti tokią teisės sistemą, kurioje teisės normas stengtasi taikyti ne pažodžiui, tačiau kuo labiau priartinant prie teisingumo idėjos bei praktikos. Kai kurios nuomonių kolekcijos ir „atėjo“ būtent iš praktikos, buvo sukurtos, numatytos būtent teisinei praktikai. Kaip jau minėta, teisininkų nuomonė išties buvo praktinio pobūdžio ir todėl, kai viduramžiais romėnų teisė buvo atrasta iš naujo, ji buvo pakankamas pagrindas bendram Europos teisės mokslo vystymui.

Dar vienas aspektas, kurį būtina išskirti kalbant apie klasikinį periodą – *aequitas*, kaip kriterijus teisingiems teisiniams sprendimams priimti. Teisingumas romėnams buvo galiojančios teisės koregavimo ir vertinimo mastelis, teisės aiškinimo ir taikymo maksima, leidusi teisininkams žvelgti ne tik į įstatymų raidę, bet nepamiršti ir jo dvasios, priėmimo tikslo. Būtent *aequitas* buvo pagrindas naujoms teisės normoms atsirasti bei pritaikyti pasikeitusiems visuomeniniams santykiams senąsias. Rudolfas Stammleris (*Rudolph Stammler*) tikėjimą teisingumu įvertino kaip Romos jurisprudencijos šlovės viršūnę: „tai, mano manymu, yra visuotinė klasikinio laikotarpio

Romos teisininkų reikšmė, neblėstanti vertė. Jie turėjo drąsos pakelti žvilgsnį nuo kasdienių klausimų į visumą. Ir svarstydami siaurą konkretaus atvejo statusą, jie nukreipė savo mintis į visos teisės kelrodę žvaigždę, tiksliau – į teisingumo įkūnijimą gyvenime“.

Ketvirtoje darbo dalyje aptariamas postklasikinis, dominato laikotarpis ir jurisprudencijos nuosmukio priežastys, svarbiausi teisės šaltiniai, kuriuose atsispindi romėnų jurisprudencija.

Aiškaus prioriteto suteikimas norminiams šaltiniams, daugiausia – imperatoriškiems įstatymams, stipriai lėmė jurisprudencijos nuosmukį: į šešėlį pasitraukia teisės mokslo kūrybiškumas, mokliškumas ir metodologiškumas, pati jurisprudencija pasireiškia nebe teisės kūrimu, o ankstesnių laikotarpių (daugiausia – principato) teisininkų darbų studijavimu, jų paprastinimu, rinkinių, pirmųjų kodifikacijų sudarymu. Ši medžiaga buvo svarbi ir naudojama teismuose bei teisės mokyklose, nors ir čia dažniausia buvo remiamasi pačiais populiariausiais ir aiškiausiais darbais, nesiekiant išsamios ir gilos analizės. Vis dėlto teisės mokyklų indėlis į jurisprudenciją, pačią romėnų teisę didžiulis – ne tik todėl, kad dauguma jų mokytojų stipriai prisidėjo prie Justiniano kodifikacijos, ypač – Digestų tekstų rengimo, bet ir dėl to, kad saugojo ir puoselėjo ankstesnių laikotarpių teisę bei skleidė ją romėnų teisės mokslo sąstingio laikotarpiu.

Teisės mokslo pakilimu galima laikyti imperatoriaus Justiniano kodifikaciją, kuria siekta teisės aiškumo, teisės šaltinių harmonizavimo bei racionalizavimo, abejonių bei prieštaravimų teisėje pašalinimo, galiausiai – veikiančios teisės supratimo bei taikymo tikslu. Didžiausia reikšmė buvo skiriama būtent Digestams, kurie apėmė daugybę ištraukų iš romėnų teisininkų veikalų pačiais įvairiausiais teisiniais klausimais. Tai buvo ankstesnio laikotarpio jurisprudencijos atspindys, teisės mokslo išdava. Vis dėlto pati kodifikacija teisininkams paliko tik teisės taikymo bei teksto žodinio aiškinimo misiją, imperatoriui perleidžiant teisės kūrimo ir jos interpretavimo funkcijas.

Penktoje darbo dalyje dėmesys skiriamas glosatorių bei komentatorių teisės mokykloms, suteikusioms romėnų teisei antrąjį kvėpavimą ir paskleidusioms ją visam Vakarų pasauliui, kuriame romėnų teisės idėjos gyvos iki šiol.

XI-XII amžiuose gerokai pagyvėjo Vakarų Europos ekonominis gyvenimas, ypač prekyba, bet tolesnei jo raidai labai didelė kliūtis buvo senoji papročių teisė, pritaikyta

uždarai visuomenei. Vyravo akivaizdus poreikis įveikti teisės partikuliarizmą ir apskritai plačiau teisiškai reglamentuoti valstybės ir visuomenės gyvenimą. Puikiausių galimybių iškilusiems uždaviniams spręsti galėjo suteikti romėnų teisė. Netikėtą ankstiną primirštai romėnų teisei iš naujo gyvuoti suteikė seno Justiniano Digestų, kuri sudarė būtent romėnų teisės mokslo atstovų teisinės minties palikimas, rankraščio vienoje Italijos bibliotekų Pizoje XI a. suradimas. Digestų tekstai sukėlė neapsakomą susidomėjimą, davė impulsą romėnų teisės atgimimo laikotarpiui.

Didžiausi darbai, susiję su šiuo kūriniu, bei nuopelnai siejami būtent su Bolonijos glosatorių teisės mokykla, peraugusia į pirmąjį Vakarų pasaulyje universitetą. Būtent glosatoriai atliko išsamius Digestų tekstų tyrimus, juos interpretavo, išgrynino iki teisės principų ir perteikė kitiems. Nors vartojame sąvoką „mokykla“, būtent toji mokykla išaugo į pirmąjį Vakarų pasaulyje universitetą. Ši *Alma Mater Studiorum* iš įvairių kraštų pritraukė tūkstančius studentų, kurie baigę studijas jos dvasią paskleidė po visą pasaulį. Tad glosatorių teisės mokykla labai svarbi ir dėl to, kad čia ne tik atgimė romėnų teisė, bet ir gimė teisės studijos. Glosatorių teisės mokykla išties atliko didžiulį darbą atkuriant klasikinę romėnų privatinę teisę, išaiškinant jau kiek pasenusius ir sunkiai suprantamus tekstus bei terminus, kazuistinės medžiagos pagrindu padarant svarbius teisinius apibendrinimus. Glosatorių teisės mokyklos veiklą įprasminantys simboliai – atkurti teisiniai raštai, jų analizės ir sintezės scholastinis metodas ir teisės dėstymas Europos universitetuose – yra Vakarų teisės tradicijos šaknys.

Komentatorių dėka romėnų teisė, teisės mokslas paplito dar plačiau. Jų pradėtas naujas teisinis judėjimas reiškė didesnės laisvės reikalavimą tiek teisinėje mintyje, tiek praktikoje. Komentatoriai buvo atviri naujoms idėjoms, tačiau tuo pačiu jiems buvo priimtini racionalūs teisės principai, jie kūrė naują, kūrybingą teisę, tuo pačiu siekdami bendros teisės idėjos. Komentatoriai papildė romėnų teisę kanonų teisės ir Italijos miestų teisės elementais. Jų praturtinta romėnų teisė tapo naujojo pasaulio universalia teise – *lex generalis*.

Taip antroje viduramžių pusėje italų teisininkai – nuo glosatoriaus Irnerijaus (*Irnerius*) iki komentatoriaus Bartolo (*Bartolus da Sassoferrato*) – Digestų pavidalu atgimusios romėnų teisės ir ypač romėnų jurisprudencijos pagrindu sukūrė naują, modernią romėnų teisę, kuri įkūnydama bendros teisės idėją gyva per amžius. Glosatorių ir komentatorių teisės mokyklose prasidėjęs antras romėnų teisės gyvavimo etapas visai

Europai dovanojo bendrą teisės idėjos pamatą, teisinės minties kalbą, gramatiką ir daugybę teisės taisyklių.

Nuo pat pirmųjų romėnų jurisprudencijos žingsnių iki jo suklestėjimo laikotarpio suvokimas to, kas dieviška, kas žmogiška, kas teisinga ir kas neteisinga, kokios yra gyvenimo sąlygos ir kokios teisės tobulinimo galimybės, buvo romėnų teisininko sąmonėje. Būtent romėnų jurisprudencija buvo romėnų teisės atgimimo ir įsitvirtinimo Europoje pagrindas.

Išvados.

- Romėnų jurisprudencija buvo kuriama ir plėtojama vadovaujantis romėniškosiomis vertybėmis, ypač – *aequitas* ir *humanitas*, kūrybiškumu, pasireiškusiu *responsa* teikimo bei *interpretatio* veikloje. Romėnų jurisprudencijos kūrėjai suvokė naudingos teisės, ikūnijančios teorijos ir praktikos harmoniją, būtinybę – tai leido teisės mokslui įsitvirtinti kitų romėnų teisės šaltinių tarpe ir įtakoti pačios romėnų teisės vystymąsi: romėnų privatinė teisė – beveik išimtinai romėnų jurisprudencijos atstovų teisinės minties ir teisinės praktikos rezultatas.

- Romėnų jurisprudencijos vertė bei svarba pačiai romėnų teisei nebuvo abejojama nuo seniausių laikų, kada pontifikai buvo vieninteliai teisės kūrėjai bei interpretatoriai. Respublikiniu laikotarpiu į teisės mokslo atstovus jų teiktų *responsa* kreipdavosi tiek teisėjai, tiek valstybės pareigūnai, tiek eiliniai piliečiai. Nors jos ir nebuvo įpareigojančios, tačiau labai vertintos aiškinant teisę bei užpildant jos spragas. Vis dėlto formalus teisės šaltinio reikšmę jurisprudencija įgavo tik klasikiniame laikotarpyje, imperatoriui Augustui (*Augustus*) pradėjus teikti *ius publice respondendi ex auctoritate principis*, kuri ją gavusių teisininkų *responsa* pavertė oficialiai įpareigojančiomis. Būtent šis laikotarpis laikomas romėnų teisės aukso amžiumi, būtent tada *responsa*, *interpretatio*, teisės mokymo bei teisinės literatūros kūrimas pasiekė savo viršūnę. Kaip formalus teisės šaltinis jurisprudencija buvo įvardyta ir imperatoriaus Valentiniano III (*Valentinianus III*) Citavimo įstatyme, kuris pirmąkart aiškiai išskyrė teisės mokslo atstovus, kurių darbais buvo galima remtis kaip oficialiais teisės šaltiniais. Romėnų jurisprudencijos reikšmės suvokimą ir jos svarbą liudija ir vainikuoja imperatoriaus Justiniano Digestai.

- Romėnų teisės atgimimas bei jos įtaka visos Europos privatinės teisės sistemos kūrimui buvo ne pačios romėnų teisės, kaip normų sistemos, nuopelnas: vien tekstas su įtvirtintomis teisės taisyklėmis nesuvokiant jų prasmės bei tikslo nebūtų įstengęs to padaryti. Romėnų teisė buvo recepuota tik jurisprudencijos dėka: tik teisės mokslo atstovų išanalizuota, interpretuota, komentuota romėnų teisė buvo išaiškinta, suvokta, o tada perimta, pritaikyta bei įtvirtinta vėlesnių laikotarpių teisėje.

AUTORĖS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

- URBANAVIČIŪTĖ, Giedrė. Bolonijos glosatorių mokykla romėnų teisės atgimimo šviesoje. *Teisė. Mokslo darbai*. Vilnius, 2008. Nr. 68. P. 127-140.
- URBANAVIČIŪTĖ, Giedrė. Sabinų (kasijėnų) ir prokulėnų teisės mokyklos romėnų teisės istorijoje. *Teisė. Mokslo darbai*. Vilnius, 2008. Nr. 67. P. 153-163.

TRUMPA INFORMACIJA APIE AUTORE

<u>Vardas, pavardė:</u>	Giedrė Urbanavičiūtė
<u>Gimimo data ir vieta:</u>	1980 m. birželio 26 d. Šiauliai, Lietuva
<u>Išsilavinimas:</u>	
1986–1998 m.	Šiaulių J. Janonio gimnazija (Lietuva)
1998–2003 m.	Vilniaus universitetas, Teisės fakultetas (Lietuva) Įgytas magistro laipsnis
2007 m. rugsėjis – 2008 m. birželis	Pizos universitetas, Teisės fakultetas (Italija) Studijos ERASMUS programos rėmuose
2005–2009 m.	Vilniaus universitetas, Teisės fakultetas (Lietuva) Doktorantūros studijos
<u>Darbo patirtis:</u>	
2002 m. liepos mėn.	Profesinė praktika Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas
2002 m. rugpjūčio mėn.	Profesinė praktika Lietuvos Respublikos Prezidentūra
2003 m. spalio mėn. – 2007 m. liepos mėn.	Dekano padėjėja Vilniaus universitetas, Teisės fakultetas
2008 m. rugsėjo mėn. – iki šiol	Asistentė Vilniaus universitetas, Teisės fakultetas